

Keltské osídlení České republiky v závislosti na predispozici stezek

RADAN KVĚT

Struktura osídlení a dešifrace center osídlení z predispozic a průběhu stezek mohou se při vzájemném porovnání ukázat jako vděčné téma. Při tom se uplatňuje i váha hierarchických úrovní přírodních predispozic stezek a setrvalost jejich uplatňování v historických relacích. Z toho tedy vyplývá, že i nejen pro prehistorii ale i pro historické období z valné míry platí starší trasy stezek, které ovšem přímo doložit nelze buď vůbec, nebo jen zcela výjimečně na kratičkých úsecích.

První podle jména doložení obyvatelé na našem území - Keltové - nutně využívali dávných tras dálkových stezek. Ty byly ve větší míře uplatňovány nejspíše od neolitu. Pro osídlení volili Keltové jako jejich předchůdci především území nížinných oblastí s úrodnou půdou a příznivějším klimatem. Základní síť stezek se při vzrůstajícím počtu obyvatel stala nepostačující pro volbu nových sídel a tak se rozšířilo osídlení po záboru půdy dříve méně často nebo jen zcela vzácně vzdělávané při vedlejších trasách stezek: regionální trasy se začaly uplatňovat i v okolním mírně členitém terénu. Brzy nabyly významu i trasy stezek mimo oblasti nížin. Konečný stav sídel a hlavně využívaných stezek latenské doby vytvořil osnovu komunikační sítě i historické doby.

Predispozice stezek a nejstarší pravěké stezky jsme odvodili před časem společně s S. Řehákem. Síť dálkových tras jsem podrobil pro latenskou dobu podrobnějšímu zkoumání a nyní podávám k tomu následující výklad.

*

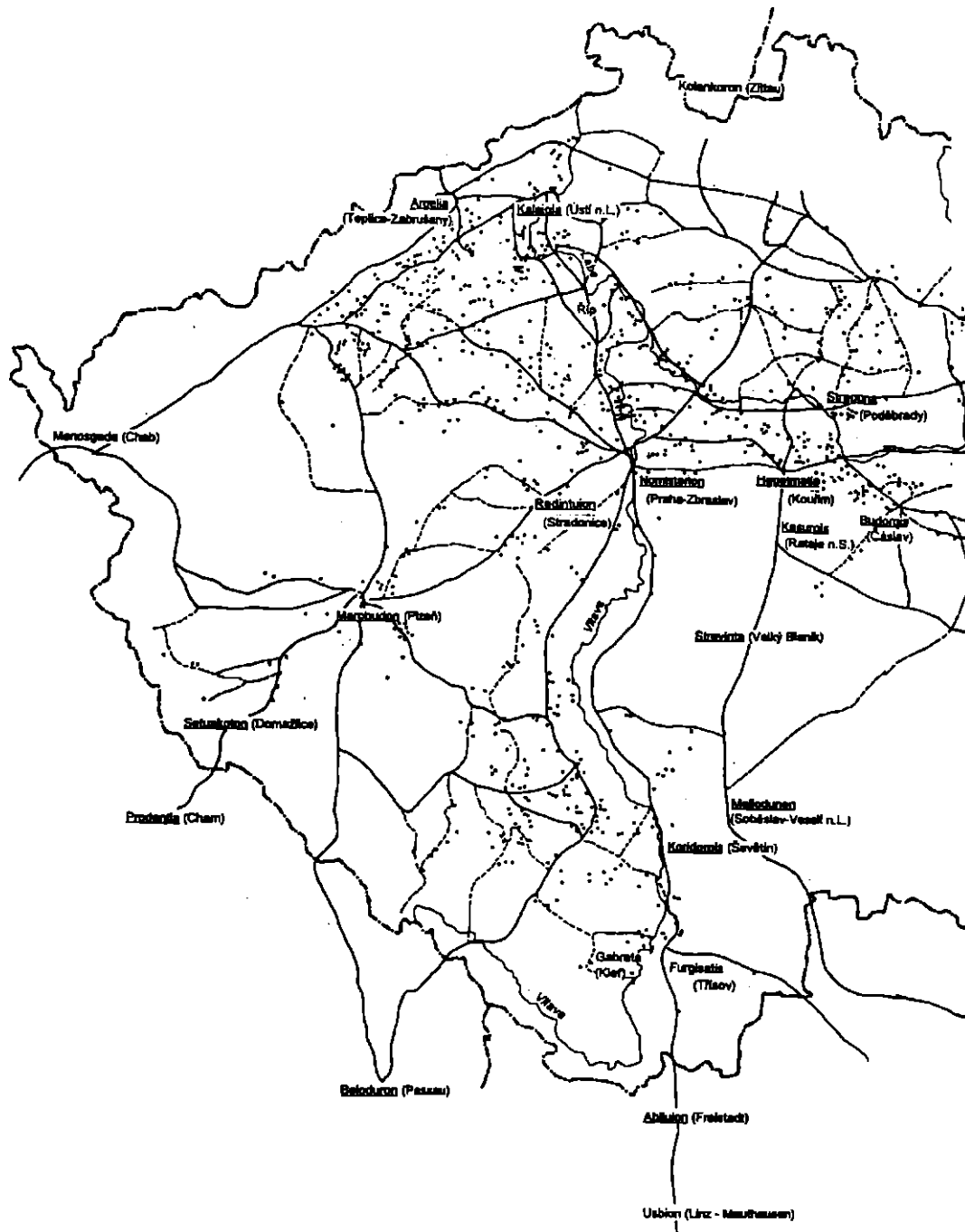
Síť našich pravěkých dálkových stezek byla z geografického resp. historicko geografického hlediska poprvé zkoumána při přípravě mapy vývoje kulturní krajiny (Květ, Řehák 1992). Podrobnější popis a odvození této sítě bylo publikováno později (Květ, Řehák 1995). V poslední práci (Květ 1997) jsem se snažil o kodifikaci názvosloví v dosud velmi nepřehledném stavu terminologie a poznatků o starých stezkách.

Popravdě řečeno v dosavadní literatuře o starých dálkových stezkách se vlastně jednalo pouze o stezkách historických období.

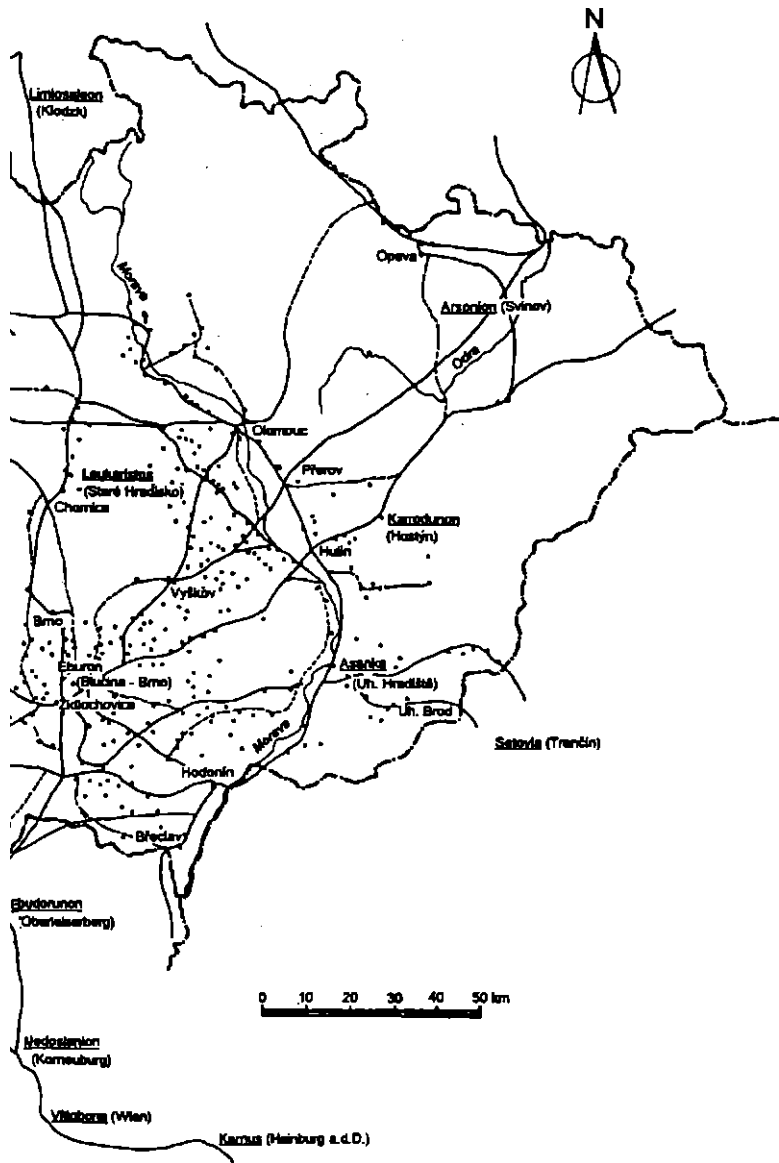
Ovšem i historické stezky z valné většiny navazují na své předchůdkyně z pravěku, jak vyplývá z výše citovaných prací. Proto v předkládané studii vycházím z mírně upravené (doplněné) mapy sítě starých pravěkých stezek. Zde stručně naznačuji, že k odvození všech tras došlo podle geografických predispozic: v krajině existovaly i před příchodem člověka. Nabízely se k průchodu především v zónách podél vodních toků. Oblíbili si je i velcí savci (např. mamuti, tuři, losi). Význam měly ovšem i další jevy jako zlomové zóny bez vodních toků, brody, sedla či průsmyky, rovinné úseky teras ap. Predispozice námi dešifrované za výrazné snahy o objektivní přístup (porovnání separátně analyzovaných materiálů) byly ověřeny, pokud jde o správnost průběhu linií, srovnáním s obrazem archeologických lokalit paleolitických až velkomoravských) sestaveného rovněž v měřítku 1:1 000 000.

K síti prehistorických dálkových stezek je třeba ještě uvést několik poznámek:

1. O stáří sítě stezek nelze hovořit. Predispozice - zvláště v členité krajině - se v podstatě neměnily. Na nich vznikaly či obnovovaly se stezky do historických časů (do 12. stol.).
2. Využití tras ať řídké nebo časté se nepochybně časem měnilo podle různých čini-

Obr. 1. Keltické lokality (drobné body) na území České republiky a síť prehistorických stezek (dálkové stezky plnou farou a regionální trasy - čárkovaně). O umístění názvů Ptolemaiovských lokalit (cizí název a v závorce soudobý český název) a o původcích údajů o keltickém osídlení jsou informace v textu. (Sestavil R. Květ.)

telů (klimatických, podle zájmu putujících, podle původu a druhu dopravované suroviny či tovaru jako např. jantaru od severu).

3. Detailní změny v síti dálkových stezek nastávaly jen místně až v době vzniku měst (13. stol.), kdy si kumulace obyvatel u větších měst a obchodní zájmy vynutily rozšíření počtu hlavních stezek. Hvězdicově se rozvíjející trasy proměnily některé dřívější regionální nebo i lokální trasy na hierarchicky důležitější dálkové linie.

V laténské době k tak pokročilému ději nedocházelo, ale jisté náznaky se objevovaly. Při relativně hustším osídlení než v předchozích dobách (Fialová et al. 1996) se běžněji uplatňovaly predispozice regionálních tras dříve sotva běžně využívané.

4. Odchytky od predispozic pravěkého osídlení - tedy stezek a jejich křižovatek - jsou typické právě pro Kelty: na strategických polohách - jako jsou ostrožny - neležela budovaná oppida přímo na stezkách, ale na druhé straně skýtala oppida stezkám ochranu.

Pro jasné vyjádření vztahu geograficky odvozené prehistorické sítě stezek ke keltskému osídlení jsem využil dosavadních archeologických poznatků (tedy zobrazení minimálně 3 200 keltských lokalit v Čechách podle Waldhausera [1997] a podle zobrazení Meduny [1980] pro Moravu). Syntetizující mapu jsem sestavil v měřítku 1:800 000. Z ní je odvozen obr. 1, který skýtá nyní dobrý přehled pro celou dnešní Českou republiku.

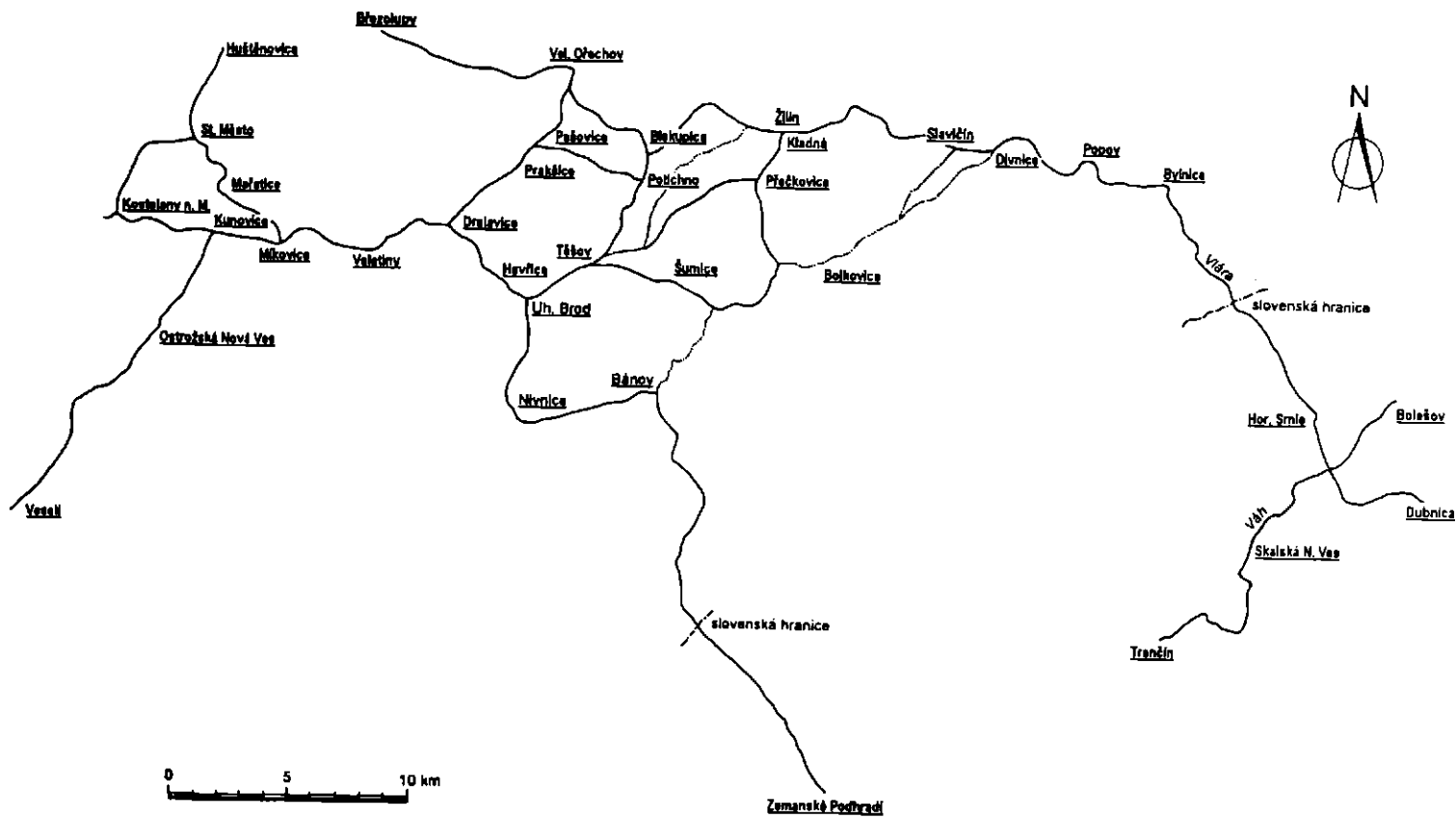
Keltského osídlení se vlastně dotýká studie o české části Velké Germanie podle Ptolemaia (Řehák, Květ 1995). Z práce vyplývá, že četné lokality na našem území nesoucí i keltské názvy (obr. 1) dosud s neznámou polohou, je možno ze srovnání sítě stezek (pravěké a sítě odvozené z Ptolemaia) se značnou pravděpodobností umístit na význačné křižovatky nebo jiné objekty. Výběr tras podle Ptolemaia má tedy vazbu na síť keltských stezek a některá sídla uvedená v obr. 1. Skutečnost, že u některých tras nelze doložit vůbec žádné keltské osídlení nemůže znamenat, že v římské době (za Ptolemaia) na nich nemohlo dojít k jistému malému osídlení. Také nelze vyloučit, že stále jako za Keltů šlo o neosídlené území s funkcí obchodně transitní.

V každém případě Kelty neosídlené území svědčí o tom, že v místech, kde nebylo důvodu k výhodnému zemědělskému podnikání ani k těžbě potřebných surovin se Keltové k trvalému pobytu neuchylovali, a to přesto že predispozice stezek a popřípadě i málo frekventované stezky tam existovaly.

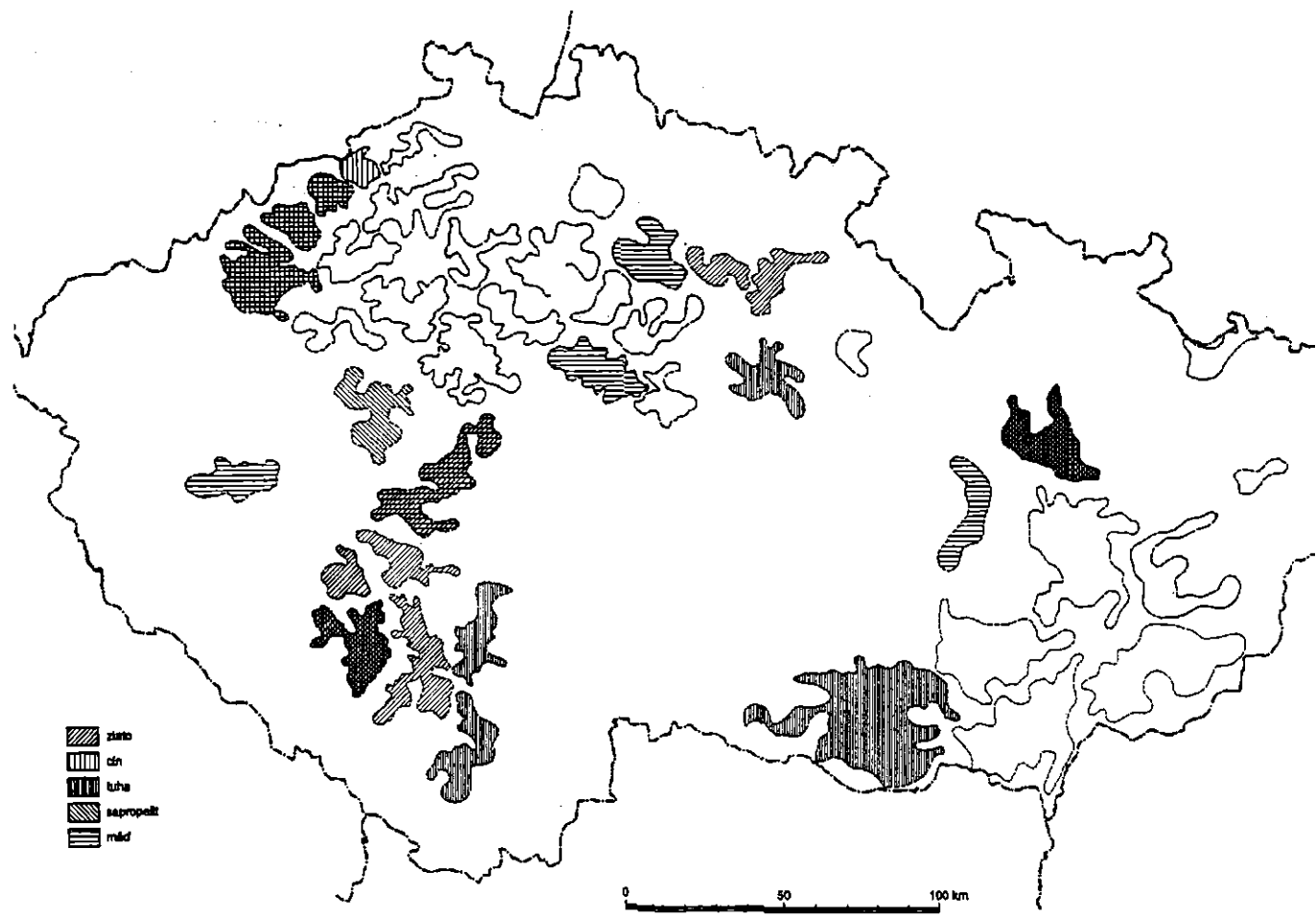
Vztah predispozice stezek a hlavně skutečně prošlapaných stezek k sídlům je přímý, jak bylo už výše vzpomenu. Příložená mapka (obr. 1) ukazuje, jak síť dálkových stezek převzatá z práce Květ (1997) predisponuje většinu keltských lokalit. Zbývající lokality hlavně v jejich okolí leží obvykle u regionálních (méně u lokálních) stezek, doplňujících základní průchozí trasy. Síť Kelty vyšlapaných stezek i vyježděných cest potvrdila základní strukturu komunikací platnou v podstatě od neolitu do 18. století. Pokud jde o sídla, vytvořili Keltové (mimo oppida) v jimi osídlených částech země strukturální plán osad sledovatelný až do současnosti (výrazně do konce 18. století).

Pokud jde o poznatky dřívějších autorů (viz např. Pošváv 1964, Choc 1965, Neústupný 1973) i když se týkají prehistorie, jejich výklad neumožňuje porovnání keltských sídel a stezek. Místo sítě prehistorických stezek uvádějí buď formu zemských cest až ze středověku nebo se takovým plánem nezabývají. Pokud jde o keltská sídla na našem území pak mapový přehled, jakým nyní disponujeme, jim nebyl k dispozici. Proto lze tvrdit, že velmi úzké sepětí poloh keltských lokalit s průběhem stezek - zde poprvé indikované - poskytuje přesvědčivý doklad o potřebě takového studia a to ovšem nikoli jen pro laténské období.

Přehledná mapa (obr. 1) ovšem neumožňuje sledovat, jak vypadá podrobný průběh stezek. Dosavadní detailní archeologické poznání keltských lokalit dovoluje však vyhledat i podrobný průběh trasy. Krásný příklad poskytuje území v členitém terénu na jihovýchodě Moravy při přechodu na Slovensko. Podle zjištěných keltských lokalit (na Moravě podle údajů Meduny f 1980] a na Slovensku podle přehledu Piety [1982]), které jsou nápadné výběrem míst i v některých vedlejších údolích, je možno při jisté praxi bez problémů vést

Obr. 2. Keltské lokality na pomezí moravsko-slovenském ve vztahu k síti starých stezek. Bližší údaje o původcích údajů a způsobu odvození sítě stezek jsou v textu. (Sestavil R. Květ.)

Obr. 3. Areály keltských sídelních aglomerací s naznačením těžby surovin resp. jejich zpracování. (Sestavil J.Waldhauser.)

hodnovrné trasy dálkových stezek v oblasti od Uherského Brodu do Pováží (obr. 2). Odvodit průběh stezek v obr. 2 umožnilo zakreslení keltských lokalit do příslušných listů map třetího vojenského mapování (1:75 000) a též podle indikací reliéfu a komunikací v nich. Lze říci, že bez znalosti keltských lokalit by výběr tras (i odvození přesného průběhu) stezek laténské doby mohl být ovlivněn též dalšími přírodními predispozicemi, které se fakticky uplatňovaly mnohem později. Projevují se dnes např. v silniční nebo i železniční síti. Nutno ovšem připustit, že i uvedená interpretace nemůže být bez jistých variací. Erozi prohlubované koleje po povozech musely i Kelty nutit během staletí k zavedení nových paralelních tras, neřku-li k běžné praxi horní a dolní trasy stezek podél vodních toků v závislosti na stupni zamokření komunikace v blízkosti toku během deštivých period. Jiný příklad poskytují keltské lokality spjaté s nálezy jantaru v okolí oppida Staré Hradisko (z. od Prostějova).

Jak je zřejmé z obr. 1 největší nahuštění sídel lze zaznamenat v Cechách v nížinách Polabí ale i v širokém pásu severojižního směru, jehož osou je Vltava. Na Moravě jsou opět nížiny místy největší hustoty sídel: jde o úvaly a jejich okolí. Důvod nezájmu o osídlení pohoří je bez pochybnosti zřejmý: nepřiměřené podmínky k zemědělské činnosti. Jiná je situace např. v území východně od pásma osídlení podél Vltavy v málo vyšších nadmořských výškách. Zdejší podmínky klimatické a půdní stejně jako v členitosti terénu se příliš neliší od toho západněji ležícího pásma. Vždyť i trasy stezek zde byly dešifrovány. Podle rozložení typů osídlení dle Waldhausera (obr. 3) se jeví jako logické, že zemědělství v nížinách je nejvýznamnějším důvodem pro vznik sídel. Naopak při trasách mířících k jihu k Dunaji členitějším terénem docházelo k osídlení proto, že zde docházelo k obchodu, těžbě surovin a jejich zpracování. Přitom zemědělská činnost musela být základním obživu poskytujícím oborem i zde. Při dostatku místa v členitějším území byla v této oblasti dána přednost jistě koncentraci obyvatel pro účinnou dělbu práce. Vzhledem k známé vysoké úrovni keltské kultury se jeví takové vysvětlení jako odpovídající.

Na závěr lze konstatovat, že za stavu zjištění početných indicií keltského osídlení je žádoucí nalézt propojení jejich sídel, smysl jejich distribuce a vztahy k sídlům předchozích i následujících kultur. Protože vztah keltských sídel k síti starých stezek je nepopiratelný, je zřejmé, že její poznání může pomoci při řešení takových úkolů. Tento přístup se může uplatnit i v krajinné archeologii.

Literatura

- FIALOVÁ, L. et al., 1996: Dějiny obyvatelstva českých zemí. Mladá fronta, 400 s. Praha.
- CHOC, P., 1965: Vývoj cest a dopravy v Čechách do 13. století. Sborník Československé společnosti zeměpisné, 70, č. 1, s. 16-33 + příl. Praha.
- KVĚT, R., 1997: Staré stezky v České republice. Moravské zemské muzeum 58 s. + příl. Brno.
- KVĚT, R.-ŘEHÁK, S., 1992: Prehistorické stezky a jejich predispozice. Mapa na listu B.1.2 v Atlasu životního prostředí a zdraví obyvatelstva ČSFR, Geografický ústav ČSAV Brno a Federální výbor pro životní prostředí, Praha.
- KVĚT, R.-ŘEHÁK, S., 1995: Prehistorické stezky jako předmět geografického výzkumu. Pravěk, Nová řada, 1993/3, s. 227-236. Brno.
- MEDUNA, J., 1980: Die latènezeitlichen Siedlungen in Mähren. Academia, 356 s. Praha.
- NEÚSTUPNÝ, J., 1973: K nepřetržitosti pravěkého osídlení. Historická geografie, sv. 10, s. 55-61. Praha.
- PIETA, K., 1982: Die Púchov-Kultur. Studia archeologica slovac, 311 s. Nitra.
- POŠVÁŘ, J., 1964: Obchodní stezky v českých zemích, na Slovensku, ve Slezsku a v Polsku do 14. století. Slezský sborník 62, č. 1, s. 54-62. Opava.
- ŘEHÁK, S.-KVĚT, R., 1995: Ptolemaiova Velká Germanie stále záhadou. Pravěk, Nová řada 1993/3, s. 177-191. Brno.
- WALDHAUSER, J., 1997: Originální rukopisná mapa Čech s keltskými lokalitami 1:400 000, Předáno osobně.

Z u s a m m e n f a s s u n g

Keltische Besiedlung auf dem Gebiet der Tschechischen Republik im Zusammenhang der Steige

Es zeigt sich ein direkter Zusammenhang der keltischen Siedlungen zum prähistorischen Netz der Fernwege und auf dem dicht besiedelten Gebiet auch zu dem regionalen Wegen. Das Grundnetz der Steige und auch ihre Siedlungen haben ein Kommunikationsnetz gebildet, das bis in die historische Zeit überdauerte.

Die Kelten haben nicht nur die Niederungen, sondern auch das Gebiet in der N-S Richtung längs Moldau besiedelt. Diese Richtung zeigt auch der Handelsweg zur Donau.

A b b i l d u n g e n :

1. Keltische Lokalitäten (kleine Punkte) auf dem Gebiet der Tschechischen Republik und das Netz der prähistorischen Steige.
2. Keltische Lokalitäten an der mährisch-slowakischen Grenze in der Beziehung zu den alten Steigen.
3. Keltische Siedlungsagglomerationen mit der Rohstoffsgrundlage (nach J. Waldhauser).